

Т. В. Покотило,
к.держ.упр., старший викладач
кафедри управління персоналом
і економіки праці ХарPI НАДУ, м. Харків

ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглядається людський капітал та інвестиції в нього у перехідний період нашої країни. Ідентифіковано, що структурні зрушення в економіці виявили невідповідність рівня освіти, накопиченого професійного досвіду і навичок в структурі попиту, пропонованого ринком праці в сучасних умовах.

Ключові слова: *людський капітал, інвестиції, освіта, норма віддачі від інвестицій, “капітал освіти”, ринок праці, диференціація заробітної плати.*

Запровадження сучасної інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку в Україні, яка б забезпечила високий рівень розвитку регіонів і підвищення добробуту населення, передбачає активізацію діяльності всіх суб'єктів цього процесу як важливої ланки соціально-економічної політики держави, оскільки лише на основі інвестування можна подолати загальноекономічну кризу та структурно перебудувати національне господарство [3, с. 1]. Світова практика доводить, що саме інвестиції у розвиток науки, техніки та в людський капітал забезпечують ефект економічного піднесення як основи забезпечення прогресивних зрушень в економіці, її інноваційного оновлення, підвищення конкурентоспроможності регіонів [9, с. 3]. Особливої актуальності це завдання набуває в умовах посилення світової глобалізації та регіоналізації, коли включення національних економік до міжнародного поділу і кооперації праці все більше визначається інноваційним характером розвитку країн.

Вітчизняні науковці, серед яких О. Амосов, О. Білик, О. Бородіна, С. Вовканич, А. Дегтяр, Н. Голікова, О. Грішнова І. Журавльова, Г. Зелінська, В. Куценко, А. Мокій, У. Садова, Л. Семів, О. Стефанишин, Л. Тертична, О. Толстенко, Н. Ушенко та ін., зробили вагомий внесок у поглиблення теоретичних засад концепції людського капіталу. Однак не вирішено багатьох

як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних з людським капіталом, зокрема в аспекті вивчення його втрат.

Метою даного дослідження є аналіз людського капіталу в Україні на сучасному етапі, оцінка стану інвестування у його відтворення та розвиток, пошук шляхів підвищення якості людського капіталу на мікро- та макрорівні.

Сучасні тенденції світової інтеграції потребують формування напрямків національної політики розвитку на принципах пріоритетності розвитку людини та підвищення інтелектуального рівня держави в цілому. Інвестиції в людський капітал здійснюються в різних формах – у вигляді навчання в навчальному закладі та у вигляді навчання на робочому місці. Тим самим люди збільшують свої майбутні заробітки. Наприклад, у США норма віддачі вкладень в отримання середньої освіти становить від 10 до 13 %, а в отримання вищої освіти – від 8 до 10 %. Людський капітал є дуже важливою формою інвестицій у розвинених ринкових економіках. За оцінками Світового банку людський капітал перевищує 80% усіх продуктивних багатств у Японії і 60% у США. В Австралії і Канаді, які володіють значними природними ресурсами і порівняно невеликим, але високоосвіченим населенням, частка людського капіталу становить близько 20 % продуктивних багатств цих країн [11, с. 288].

Сьогодні стратегічною метою України є інноваційний шлях розбудови економіки країни. Водночас при цьому не враховуються особливості інноваційного розвитку і характер сучасних продуктивних сил, коли у структурі капіталовкладень інтелектуальної економіки України інвестиції в людину мають вийти на перший план, а якість освіти має стати основним чинником ефективності працівника, успішності інноваційної активності підприємств.

За останні десять років чисельність населення України зменшилась майже на 4,5 млн, якщо в 1991 р. народжуваність перевищувала смертність, то у 2008 р. в Україні померло на 244 тис. більше, ніж народилось. За останніми даними Державної служби статистики України за січень-вересень 2011 р. вже померло на майже 126 тис. осіб більше ніж народилося [4], тобто, якщо

динаміка не зміниться, то в кінці 2011 р. можна цілком очікувати природне скорочення населення – 180 тис. осіб. Аналітики вважають, що до 2026 р. чисельність населення України може зменшитись ще на 5-8 млн.

Упродовж 2011 р. спостерігається значна диференціація рівня народжуваності: від 9,0 народжених на 1000 жителів у Сумському регіоні до 15,1 – у Рівненській. Разом з тим, тенденція зростання народжуваності супроводжувалася зменшенням рівня смертності: з 16,3 померлих на 1000 населення у 2008 р. до 14,6 – у січні-вересні 2011 р. Найвищий рівень смертності зафіксовано у Чернігівській області (18,4), найнижчий – у м. Києві (9,6).

Загальна втрата населення за роки незалежності складає вражаючу цифру – 6,28 млн осіб. Для порівняння, сумарні втрати населення внаслідок Голодомору 30-х рр. оцінюються фахівцями в 7-10 млн.

Гострою соціально-демографічною проблемою є не стільки зменшення чисельності населення, скільки трансформація його вікової структури, зокрема зростання питомої ваги осіб старших вікових груп.

Зундбегр писав, що один із загальних законів населення укладається в постійній питомій вазі чисельності батьків у ньому, рівному 50 %, а залежно від питомої ваги дітей і прабабків виділив три типи вікової структури: прогресивну, стаціонарну і регресивну. Аналіз вікової структури населення України на 1 січня 2011 р. засвідчив, що для нашої країни є характерним регресивний тип вікової структури. Питома вага населення віком до 14 років становила 14,2 %, а людей старших 45 років – 27,3 %.

Загальне демографічне навантаження у розрахунку на 1000 осіб населення працездатного віку зменшилося протягом 1989 – 2011 рр. з 791 до 527 непрацездатних осіб. При цьому чисельність дітей різко скоротилася (з 412 до 226 осіб), а осіб пенсійного віку – помітно зросла (з 379 до 395) [6, с. 7-8].

Таким чином, за останні 12 років демографічна ситуація в країні характеризується поглибленням негативних тенденцій, які перш за все проявляються у звуженні демографічної бази відтворення через зниження

народжуваності, високий рівень смертності; загальне постаріння населення.

Значний вплив на формування й розвиток трудового потенціалу країни має фізичний, фізіологічний та психологічний стан робочої сили, що є одним із вирішальних моментів у досягненні високої продуктивності, яка, в свою чергу, залежить від раціонального харчування, високої якості медичного обслуговування, екологічної чистоти довкілля, стабільності не тільки в особистому житті, а й у житті суспільства.

У 2010 р. серед населення працездатного віку було зареєстровано біля 17,5 млн випадків хвороб, виявлених вперше (захворюваність) і 41 млн звертань на рік з приводу всіх хвороб (поширеність). Відносний показник захворюваності (на 100 тис. працездатного населення) становив 63 318,0, а поширеності – 148 382,6 (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників поширеності хвороб та захворюваності населення працездатного віку серед найбільш вагомих у їхній структурі класів хвороб у 2006, 2009, 2010 рр. [2, с. 27].

Провідні класи хвороб щодо населення працездатного віку	Відносний показник на 100 тис. відповідного населення			Зміни, %	
	2006 р.	2009 р.	2010 р.	2010 / 2006 рр.	2010 / 2009 рр.
<i>Захворюваність</i>					
Усі хвороби, у т.ч.:	62 131,8	63 760,2	63 318,0	1,91	-0,69
Хвороби органів дихання	21 368,4	23 864,0	23 283,6	8,96	-2,43
Хвороби сечостатевої системи	5912,1	5859,1	5913,1	0,02	0,92
Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх	5489,4	5168,4	5284,7	-3,73	2,25
Хвороби системи кровообігу	4351,9	4317,2	4253,0	-2,27	-1,49
Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	4002,0	3991,6	4072,6	1,76	2,03
<i>Поширеність хвороб</i>					
Усі хвороби, у т.ч.:	141 767,3	147 613,0	148 382,6	4,67	0,52
Хвороби системи кровообігу	30 997,2	33 739,4	34 281,2	10,59	1,61
Хвороби органів дихання	26 477,5	29 068,6	28 584,5	7,96	-1,67
Хвороби органів травлення	15 332,2	15 677,8	15 791,5	3,00	0,73
Хвороби сечостатевої системи	11 024,9	11 333,2	11 487,0	4,19	1,36
Хвороби кістково-м'язової системи та сполучної	8297,6	8254,7	8273,4	-0,29	0,23

З 2006 до 2010 рр. захворюваність населення працездатного віку найбільше зростає за класами хвороб органів дихання (на 8,96%); шкіри та

підшкірної клітковини (на 1,76 %). Водночас за цей період дещо зменшився рівень травм, отруєнь та наслідків дії зовнішніх чинників (на 3,73 %) та хвороб системи кровообігу (на 2,27 %). Крім того за вказаний період збільшилися показники захворюваності на травми, отруєння та наслідки дії зовнішніх чинників (на 2,25 %); хвороби шкіри та підшкірної клітковини (на 2,03%), тоді як цей показник зменшився відносно класів хвороб органів дихання (на 2,43%) і системи кровообігу (-1,49%) [2, с. 15-16].

З усіх регіонів України найнижчі рівні поширеності хвороб серед працездатного населення відмічались у Запорізькій (101 867,3), м. Севастополь (102 639,1), АР Крим (1 087 76,9), а найвищі її рівні – у Вінницькій (185 693,7), Дніпропетровській (178 015,2) областях та в м. Києві (175 086,3 на 100 тис. відповідного населення) [2, с. 15-16].

Слід відмітити, що на формування людського капіталу значний вплив має зацікавленість держави у його збільшенні шляхом фінансування з Державного бюджету освіти, охорони здоров'я і духовного та фізичного розвитку населення. У розвинених країнах світу держава бере на себе все більшу частку витрат на людський розвиток. Це обумовлено надзвичайно важливим стратегічним значенням таких інвестицій і тим, що вони мають значний позитивний зовнішній ефект для соціального та інноваційного розвитку. У табл.2 наведені дані про обсяги фінансування за вищевказаними напрямками та їх частка у видатках Державного бюджету.

Таблиця 2

Динаміка витрат Державного бюджету України на розвиток людського капіталу

	2005 р.			2006 р.			2007 р.			2008 р.			2009 р.			2010 р.			2005р. / 2010р.
	млн. грн	питома вага, %		млн грн	питома вага, %		млн грн	питома вага, %		млн грн	питома вага, %		млн грн	питома вага, %		млн грн	питома вага, %		
Видатки всього	89914,8	100		103148,0	100		131127,0	100		182376,5	100		180257,1	100		225822,5	100		у 2,5 р.б.
<i>з них</i>																			

Охорона здоров'я	3508,1	3,9	4099,7	4,0	6321,0	4,8	7365,5	4,0	7535,0	4,2	8759,0	3,9	у 2,5 р.б.
Духовний та фізичний розвиток	1273,7	1,4	1389,6	1,3	1987,7	1,5	2917,6	1,6	3216,7	1,8	5165,5	2,3	у 4,1 р.б.
Освіта	9932,8	11,0	12122,1	11,8	15149,7	11,6	21554,3	11,8	23925,7	13,3	28807,5	12,8	у 2,9 р.б.

Розраховано за даними Статистичного щорічника України за 2010 рік [7, с.58]

Як свідчать дані таблиці, найвищою серед напрямків фінансування у розвиток трудового потенціалу є частка державних витрат на освіту: вона складає більш, ніж десяту частину видатків держави. Фінансування духовного та фізичного розвитку людини у 2010 р. складало 2,3 % від суми видатків Державного бюджету України, а сума проти 2005 року зросла у 4,1 раза проти збільшення видатків у цілому у 2,5 раза.

Закони України про освіту і науково-технічну діяльність чітко визначають відсоток ВВП на освіту і науку. Ці показники, відповідно, дорівнюють 10 % і 1,7 %. За даними у 2010 р. на освіту витрачено 7,2 % (млрд грн), а на науку – до 0,82 % від ВВП [7, с. 58, 321].

Видатки державного бюджету на освіту у 2010 р. становили 28807,5 млн грн, у тому числі за загальним фондом – 20238,6 млн грн. Порівняно з минулим роком вони були збільшені на 20,4 %, або на 4881,9 млн грн.

Водночас формування та розвиток людського капіталу повинно відбуватися не лише за рахунок держави, а й за участю підприємств, установ та організацій, які споживають даний капітал у процесі своєї діяльності. Однак частка інвестицій в освіту, охорону здоров'я та соціальну допомогу в загальному обсязі інвестицій в основний капітал є доволі низькою. Так, протягом 2005 – 2010 рр. питома вага інвестицій в освіту і охорону здоров'я та соціальну допомогу складала відповідно не більше 1,1 та 1,6 % від загального

обсягу інвестицій в основний капітал.

Збільшення інвестицій у освіту, охорону здоров'я та соціальну допомогу в 2010 р. до 2005 р. склало 2,2 раза в той час, коли загальна сума інвестицій у основний капітал зросла не більше, ніж у 1,8 раза. Це свідчить про розуміння ролі трудового потенціалу як фактора економічного розвитку з боку його потенційних користувачів.

Нестача коштів для розвитку освіти з держбюджету на сучасному етапі компенсується за рахунок приватних інвестицій як самих студентів, так і їхніх батьків, оскільки на сьогодні освіта вийшла зі сфери традиційного розподілу ресурсів і перетворилась на великий бізнес.

Водночас в останні роки чітко простежується тенденція відмови випускників шкіл від здобуття кваліфікованої освіти у вищих навчальних закладах. Так, у 2010/2011 навчальному році різниця між кількістю учнів, що закінчили загальноосвітні заклади, і кількістю студентів, прийнятих до вищих навчальних закладів, становила 408,9 тис. осіб. Аналогічна тенденція спостерігається і в попередні роки (у 2005/06 – 491,8 тис. осіб, у 2006/07 – 421,1 тис. осіб, у 2007/08 – 394,3 тис. осіб, у 2008/09 – 433,4 тис. осіб, у 2009/10 – 244,14 тис. осіб) [7].

Разом із тим, відповідно до Національної доповіді про людський розвиток 2011 р. “Україна: на шляху до соціального залучення”, Україна у 2010 р. за індексом людського розвитку (0,710) посіла 69 місце з 169 країн і територій. Індекс рівня освіти населення України становив 99,4 % і дещо перевищував середній індекс країн Східної Європи (99,2 %). Проте, незважаючи на такі в цілому позитивні параметри людського потенціалу України, стосовно вимог реалізації моделі інноваційно-інвестиційної розвитку економіки, національна робоча сила не є конкурентоспроможною.

Водночас аналіз показників прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати свідчить про те, що система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні не відповідає європейським стандартам. Незважаючи на зростання цих показників, їх співвідношення залишається

далеким від стандартів Європейської соціальної хартії, відповідно до вимог якої мінімальна заробітна плата повинна становити не менше ніж 2,5 прожиткового мінімуму [5, с. 91].

Про низький рівень життя населення, а отже і про низький рівень доходів свідчать опубліковані у вересні 2010 р. ірландським журналом “International Living” рейтинги рівня життя країн світу. Так, за індексом якості життя Україна набрала 62 бали з можливих 100 і посіла 68 місце серед 194 країн світу, випередивши інші країни на пострадянському просторі, за винятком прибалтійських республік та Молдови. Наприкінці 2010 р. опублікований черговий рейтинг країн за індексом життя у 2011 р.. На цей раз із 60 балами Україна посіла 73 місце, спустившись за 2010 р. вниз на 5 місць.

Основною причиною низького рівня життя є бідність населення, оскільки незадовільне матеріальне становище обумовлює ризик втрати здоров'я, неможливість отримання кваліфікованої медичної допомоги та ін., або ж проблеми зі здоров'ям призводять до зниження працездатності та скорочення доходів.

На сьогодні низка питань відносно подолання бідності залишаються невирішеними. Все це свідчить про гостроту проблеми бідності українського населення, офіційним визнанням чого слугує Указ Президента України “Про невідкладні заходи з подолання бідності” від 26 лютого 2010 р. № 274/2010. На виконання Плану організації реалізації зазначеного нормативного акта розроблено проект Закону України “Про затвердження Загальнодержавної програми подолання та запобігання бідності в Україні на 2010-2015 роки”.

Таким чином, забезпечення вітчизняної економіки достатньою кількістю кваліфікованих трудових ресурсів забезпечується інвестиціями у людський капітал. На сучасному етапі держава є основним інвестором у людський розвиток. Тому необхідно створити умови для суттєвого збільшення інвестицій домогосподарствами та підприємствами. Це можливо здійснити на основі суттєвого зростання доходів населення, підвищення рівня ефективності підприємств та впровадження на них сучасного кадрового менеджменту,

спрямованого на розвиток персоналу. Разом з тим інвестиції держави у людський розвиток та формування людського капіталу також мають бути суттєво збільшені.

Для поліпшення якості та збільшення кількості людського капіталу необхідно спрямовувати інвестиційні ресурси на перенавчання існуючого трудового потенціалу більш конкурентоспроможним професіям, перепрофілювання, підвищення кваліфікації, оскільки вкладання коштів у перепідготовку адаптованих до умов конкретного виробництва працівників забезпечить швидку віддачу. Потрібно заохочувати та підтримувати бажання персоналу здобувати вищу освіту, створювати умови для підвищення його культурного рівня, охорони здоров'я.

Для підвищення ефективності функціонування людського капіталу держава повинна сприяти ліквідації заборгованості та підвищенню заробітної плати як основного джерела відтворення та нагромадження людського капіталу в усіх сферах докладання праці, оскільки низька заробітна плата та недотримання термінів її виплати суперечить якісному відтворенню як робочої сили, що нині функціонує на ринку праці, так і тієї, що прийде їй на зміну в майбутньому.

Список використаних джерел

1. *Амосов О.* Формування людського капіталу в умовах інноваційної економіки: методологічний аспект [Електрон. ресурс] / О. Амосов, А. Дегтяр // Публічне управління: теорія і практика. – 2011. – № 3 (7). – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_3/doc/3/08.pdf.
2. Медико-демографічна ситуація та організація медичної допомоги населенню у 2010 році: підсумки діяльності системи охорони здоров'я та реалізація Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». – К. : МОЗ України, 2011. – 104 с.
3. *Покотило Т. В.* Механізм державного регулювання регіональних інвестиційних процесів : автореф. дис. ... канд. держ. упр. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / Т. В. Покотило. – Х., 2010. – 20 с.
4. Природній приріст населення у січні-вересні 2011 року [Електрон. ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
5. *Саратикянц Э. С.* Инвестиции в человеческий капитал: их источники и эффективность [Електрон. ресурс] / Э. С. Саратикянц, Н.В. Закервашевич // Економіка промисловості. – 2010. – № 51 (3). – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2010_51/index.html.

6. *Статівка Н. В.* Демографічна складова економічної безпеки України / Н. В. Статівка, А. А. Смаглюк /

7. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленко. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 560 с.

8. Чисельність населення на 1 січня 2011 року та середня чисельність за 2010 рік [Електрон. ресурс] / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

9. *Федоренко В. Г.* Особливості інвестиційної діяльності на ринку праці України / В. Г. Федоренко, А. В. Черкасов // Ринок праці та зайнятість населення. – 2011. – №1. – С. 3–4.

10. *Шевчук Л. Т.* Методико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу : регіональний аналіз і прогноз / Л. Т. Шевчук. – Львів, 2003. – 489 с.

11. *Thurow L.* The Future of Capitalism : How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World. – New York, 1996. – P. 288-289.

Pokotilo T. V. Investing in a human capital: problems and prospects.

A human capital and investments is examined at him in a transitional period of our country. It is identified, that structural changes in an economy found out disparity of level of education, accumulated work experience and skills to the pattern of the demand offered by a labour-market in modern terms.

Key words: human capital, investments, education, norm of return, from investments, “capital of education”, labour-market, differentiation of wages.

Покотило Т. В. Инвестирование в человеческий капитал: проблемы и перспективы.

Рассматривается человеческий капитал и инвестиции у него в переходный период нашей страны. Идентифицировано, что структурные сдвиги в экономике обнатужили несоответствие уровня образования, накопленного профессионального опыта и навыков структуре спроса, предлагаемого рынком труда в современных условиях.

Ключевые слова: человеческий капитал, инвестиции, образование, норма отдачи от инвестиций, “капитал образования”, рынок труда, дифференциация заработной платы.